

УДК 338.43:631.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2226-0099.2024.137.65>

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Швець Т.В. – к.е.н.,

доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,

Поліський національний університет

Лісогурська Д.В. – к.с.-г.н.,

завідувач кафедри годівлі, розведення тварин та збереження біорізноманіття,

Поліський національний університет

Тимошук Т.М. – к.с.-г.н.,

в. о. завідувача кафедри здоров'я фітоценозів і трофології,

Поліський національний університет

Фурман С.В. – к.вет.н.,

доцент кафедри нормальної і патологічної морфології, гігієни та експертизи,

Поліський національний університет

Перехід провідних країн світу до принципів та стратегій сталого розвитку і зеленого зростання є пріоритетним економічним рішенням для бізнесу. Це допоможе зберегти планету для майбутніх поколінь, зробити бізнес більш стійким та успішним, а також покращити рівень життя населення. «Зелені» стратегії зростання дозволять одночасно ставити пріоритетними завданнями соціальну справедливість та інклюзію, економічне зростання та екологічну стійкість.

Одним із ключових напрямків розвитку українського аграрного сектору є впровадження принципів стійкості, що відповідає цілям Європейського зеленого курсу (ЄЗК). Цей масштабний план ЄС ставить за мету досягти кліматичної нейтральності до 2050 р. Для його реалізації передбачено комплекс заходів, спрямованих на декарбонізацію, розвиток альтернативних джерел енергії та трансформацію сільського господарства. Пріоритетними складовими ЄЗК є: кліматичний закон; чиста, безпечна і доступна енергія; циркулярна економіка; енергоефективне будівництво та реконструкція; екологічний, «розумний» транспорт; збереження та відновлення біорізноманіття; стратегія «від ферми до виделки» (сталий сільський розвиток) та нульове забруднення.

Аграрна сфера відіграє важливу роль у цій програмі і представлена в стратегії «Від ферми до виделки». Впровадження принципів ЄЗК в українському сільському господарстві матиме низку переваг: зменшення негативного впливу на довкілля, а саме, скорочення викидів парникових газів, покращення якості ґрунтів та води, збереження біологічного різноманіття; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку з огляду на зростаючий попит на екологічно чисту продукцію; відкриття нових можливостей у сфері «зелених» професій, запровадження екологічно орієнтованих аграрних практик; покращення якості життя – доступ до більш безпечної та здорової їжі, чистіше довкілля.

Ключові слова: Європейський зелений курс, «зелене зростання», «зелена» економіка, сталий розвиток, стійке сільське господарство, кліматичний закон, органічне виробництво.

Shvets T.V., Lisohurska D.V., Tymoshchuk T.M., Furman S.V. Vectors of development of green agriculture in Ukraine

The transition of the world's leading countries to the principles and strategies of sustainable development and green growth is a priority economic decision for business. This will help preserve the planet for future generations, make businesses more sustainable and successful, and improve living standards. "Green growth strategies will allow us to prioritize social equity and inclusion, economic growth, and environmental sustainability at the same time.

One of the key areas for the development of the Ukrainian agricultural sector is the implementation of sustainability principles, which is in line with the goals of the European Green Deal (EGD). This large-scale EU plan aims to achieve climate neutrality by 2050. To implement it, a set of measures aimed at decarbonization, development of alternative energy sources and transformation of agriculture is envisaged. The priority components of the EGD are: climate law; clean, safe and affordable energy; circular economy; energy-efficient construction and reconstruction; environmentally friendly, smart transport; biodiversity conservation and restoration; farm-to-fork strategy (sustainable rural development); and zero pollution.

The agricultural sector plays an important role in this program and is represented in the Farm to Fork strategy. The implementation of the EGD principles in Ukrainian agriculture will have a number of advantages: reducing the negative impact on the environment, namely, reducing greenhouse gas emissions, improving soil and water quality, preserving biodiversity; increasing the competitiveness of domestic products on the world market, given the growing demand for environmentally friendly products; opening up new opportunities in the field of "green" professions, introducing environmentally friendly agricultural practices; improving the quality of life – access to safer food and water.

Key words: *European Green Deal, green growth, green economy, sustainable development, sustainable agriculture, climate law, organic production.*

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть зміна клімату негативно впливає на сільське господарство, що призводить до зниження врожайності, втрат пов'язаних з посухами, повеннями та іншими несприятливими погодними умовами. Це, в свою чергу, загрожує продовольчій безпеці, особливо в уразливих до кліматичних проблем регіонах. Вихід з ситуації, що склалася, вбачається у функціонуванні економіки, в т. ч. й сільського господарства, на принципово нових засадах сталого розвитку. Стійке сільське господарство має вирішальне значення для забезпечення продовольчої безпеки, раціонального використання природних ресурсів та пом'якшення наслідків зміни клімату.

Важливим напрямом функціонування сільського господарства на засадах стійкості є стратегія Європейського зеленого курсу (надалі – ЄЗК), що спрямована на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р. і включає в себе широкий спектр заходів, спрямованих на скорочення викидів парникових газів, розвиток відновлюваних джерел енергії та стійкого сільського господарства. Сільське господарство відіграє важливу роль у цій програмі, і для його трансформації передбачено низку організаційних, соціальних та фінансово-економічних інструментів.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Актуальні аспекти сталого розвитку, зеленого зростання, зеленої економіки та зеленого сільського господарства було досліджено відомими зарубіжними науковцями, а саме: П. Джеймсом, Г. Паулі, К. Равортом, Д. Саксом, О. Шмідтом та ін. З поміж вітчизняних науковців варто відзначити наступних авторів: Т. Вербицьку, Т. Галушкіну, А. Глушенко, І. Макарову, О. Пашенку, В. Потапенку, Ю. Орловську, В. Чалу та ін. Водночас, дослідження сутності та ролі Європейського зеленого курсу (European Green Deal) та можливі вектори його імплементації у вітчизняному сільському господарстві потребують проведення окремого дослідження.

Постановка завдання. У цьому дослідженні ставилося за мету вивчити європейські практики впровадження принципів ЄЗК та окреслити можливі вектори розвитку зеленого сільського господарства в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризові процеси практично у всіх секторах світової економіки наочно продемонстрували неефективність наявної моделі економічного розвитку. З огляду на це назріла необхідність до пошуку інноваційної моделі на засадах коеволюційного розвитку соціальної, економічної та екологічної складових. Альтернативним вектором традиційному розвитку вбачається

становлення та розвиток «зеленої економіки», яка відповідно до визначення UNEP (United Nations Environmental Program (Програма ООН з навколишнього середовища), характеризується як така економічна система, що функціонує на засадах низького рівня викидів вуглецю, ресурсній ефективності та соціальної інклюзії [1].

Нині світове сільське господарство стикається з низкою ризиків, з поміж яких найбільший вплив мають наступні: надмірне та нераціональне використання природних ресурсів, погіршення екологічної ситуації, зміна клімату, деградація ґрунтів, виснаження водних ресурсів та втрата біорізноманіття тощо. Ці виклики загрожують світовій продовольчій безпеці та стабільності, а також негативно впливають на навколишнє середовище, а в подальшому й на майбутні покоління. З огляду на ситуацію, що склалася, назріла об'єктивна необхідність щодо зміни підходів до функціонування бізнесу, в т. ч. аграрного, на принципово нових засадах, а саме на основі концепції «сталого розвитку» та «зеленого зростання». Ці тенденції знайшли своє відображення в амбітній стратегії Європейського Союзу, а саме в Європейській зеленій угоді, яка спрямована на подолання кліматичних та екологічних проблем (табл. 1).

Таблиця 1

Складові та цілі імплементації Європейського зеленого курсу

Складові зеленого курсу	Ключові цілі імплементації
Кліматичний закон	Мета – досягнення кліматичної нейтральності ЄС до 2050 р. Цілі стратегії: – збільшення частки у енергетичному балансі енергії з відновлюваних джерел до 40% до 2030 р. та до 90% – до 2050 р.; – зменшення енергоспоживання на 30% до 2030 р. та на 50% до 2050 р.; – інвестування в дослідження та розробки нових чистих енерготехнологій; – створення справедливого та інклюзивного переходу до чистої енергії.
Чиста, безпечна і доступна енергія	Мета – перехід до 100% відновлюваних джерел енергії до 2050 р. Індикатори до 2030 р.: – підвищення енергоефективності на 11,7%; – зменшення викидів парникових газів на 55%; – збільшення до 42,5% частки відновлюваних джерел енергії в загальному кінцевому енергоспоживанні; – зниження енергоспоживання на 32,5%.
Циркулярна економіка	Мета – перехід до більш стійкої та ресурсоефективної економіки Індикатори до 2030 р.: – доведення частки упаковки, придатної для повторного використання або переробки до 100%; – зниження викидів парникових газів від промисловості до 20%; – збільшення частки перероблених матеріалів, що використовуються в промисловості до 50%.
Енергоефективне будівництво та реконструкція	Мета – суттєве скорочення енергоспоживання в будівельній галузі Індикатори до 2030 р.: – щорічне оновлення будівельного фонду у розмірі 2%; – зменшення споживання енергії в будівлях на 30%; – впровадження енергоефективних заходів для існуючих жилих будівель планується на рівні 50 млн. споживачів. Впроваджено індикативний національний показник – досягнення 49% відновлюваної енергії в будівельному секторі.

Продовження таблиці 1

Екологічний, «розумний» транспорт	<p>Мета – стійка та інклюзивна систему транспорту Індикатори до 2030 р.: – до 2050 р. скорочення на 90% викидів від транспорту; – до 2030 р. скорочення, відповідно, на 55% та 50% викидів від легкового та вантажного транспорту; – переорієнтація 75% внутрішніх вантажів на залізничний та водний транспорт; – збільшення частки електромобілів у новому автопарку до 30%.</p>
Збереження та відновлення біорізноманіття	<p>Мета – зупинити втрату біорізноманіття в Європі та розпочати його відновлення Індикатори до 2030 р.: – збільшення площі природно-заповідного фонду до 30%; – відновлення деградованих екосистем на площі, що відповідає щонайменше 5% території ЄС; – зменшення використання пестицидів на 50%; – зменшення втрат поживних речовин на 50%; – збільшити частку видів, що перебувають під загрозою зникнення до 30%; – збільшити частку біорізноманіття в урбаністичному просторі на 20%.</p>
Стратегія «від ферми до виделки» (сталий сільський розвиток)	<p>Мета – стійке сільське господарство Цілі стратегії на період до 2030 р.: – скорочення використання небезпечних пестицидів на 50%; – скорочення використання антибіотиків у тваринництві на 50%; – збільшення частки органічного землеробства на 25%; – зменшення викидів парникових газів від сільського господарства на 30%; – зменшення використання добрив на 20%; – зменшення викидів аміаку на 30%; – зменшення втрат харчових продуктів на 50%.</p>
Нульове забруднення	<p>Мета – досягнення нульового забруднення повітря, води та ґрунту до 2050 р. Цілі до 2030 р.: – скоротити викиди парникових газів на 55%; – скоротити забруднення повітря на 50%; – зменшити використання пестицидів на 50%; – зменшити кількість відходів на 30%; – збільшити частку перероблених відходів до 65%; – зменшити забруднення води та ґрунту, відповідно, на 30% та 20%; – збільшити частку органічного землеробства до 25%.</p>

Джерело: на основі [2–4].

Одним із ключових напрямів ЄЗК є сталий розвиток сільського господарства, який представлений в стратегії «Від ферми до виделки». Зелене сільське господарство, як частина Європейського зеленого курсу належить до практик сільського господарства, які спрямовані на збереження природних ресурсів, зменшення впливу на довкілля та підтримку сталого розвитку [5]. Зелене сільське господарство є важливим в контексті імплементації ЄЗК, оскільки передбачає дотримання важливих умов. Так, зокрема, зміна клімату негативно впливає на сільське господарство, що може призвести до нестачі продовольства та зростання цін. ЄЗК

прагне скоротити викиди парникових газів та адаптувати сільське господарство до зміни клімату, щоб забезпечити продовольчу безпеку в майбутньому.

Зелений курс прагне захистити біорізноманіття, яке є важливим для виробництва продуктів харчування. Стійкі сільськогосподарські практики, які впливають на біорізноманіття, сприятимуть забезпеченню продовольчої безпеки в довгостроковій перспективі. ЄЗК покликаний покращити харчування населення, впливаючи на споживання більш здорових та стійких продуктів харчування. Дотримання соціальної справедливості, як складової ЄЗК, сприятиме забезпеченню доступу до їжі для всього населення, незалежно від їхнього доходу чи соціального статусу, що позитивно вплине на зменшення бідності, подолання проблеми голоду та нерівності.

Україна також взяла курс на перехід до кліматично-нейтральної економіки. Так, зокрема, у 2004 р. було підписано та ратифіковано Кіотський протокол, а також, в рамках Паризької Угоди про клімат, в 2021 р. Кабінетом Міністрів було схвалено Оновлений національний визначений внесок України до Паризької Угоди [6]. Крім того, 21 квітня 2023 р. Кабінет Міністрів України схвалив Енергетичну стратегію України на період до 2050 р. № 373-р., яка передбачає трансформацію енергетичного сектору країни та досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року [7].

Національна економічна стратегія України до 2030 р. в частині Green Deal визначає важливу роль сільського господарства у розвитку економіки та ставить амбітні цілі щодо його модернізації та сталого розвитку [8]. У контексті Європейського зеленого курсу та Національної стратегії вбачається виокремити наступні вектори трансформації українського сільського господарства до «Європейських зелених стандартів» за такими ключовими напрямками:

1. Зменшення викидів парникових газів:
 - впровадження практик вуглецево-ефективного землеробства, таких як мінімальний обробіток ґрунту, використання сидератів та покривних культур, а також біологічне землеробство;
 - зменшення використання хімічних добрив та пестицидів на користь більш екологічних альтернатив;
 - розвиток відновлюваних джерел енергії в аграрному секторі, таких як біогаз та біоенергетика.
 2. Підвищення енергоефективності:
 - модернізація сільськогосподарської техніки та обладнання з метою зменшення енергоспоживання;
 - впровадження енергозберігаючих технологій у виробництві, переробці та зберіганні сільськогосподарської продукції;
 - використання енергоефективних будівель та споруд в аграрному секторі.
 3. Розвиток органічного виробництва:
 - збільшення частки органічних продуктів у загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції;
 - підтримка сертифікації органічних продуктів та стимулювання їх експорту;
 - підвищення обізнаності споживачів про переваги органічної продукції.
 4. Збереження біорізноманіття та екосистем:
 - застосування практик стійкого землеробства, які сприяють збереженню біорізноманіття та екосистемних послуг;
 - збереження природних ландшафтів та водно-болотних угідь;
 - боротьба з ерозією ґрунту та деградацією земель.
-

5. Забезпечення безпечності та якості харчових продуктів:

- впровадження стандартів безпечності та якості харчових продуктів відповідно до норм ЄС;
- модернізація системи контролю за якістю та безпечністю харчових продуктів;
- підвищення обізнаності виробників та споживачів щодо безпечності харчових продуктів.

Імплементация ЄЗК в Україні сприятиме її повноцінній інтеграції до європейської спільноти, формуванню стійкої та справедливої продовольчої системи, планомірному розвитку сільських територій, зростанню доходів фермерських господарств, створенню «зелених» робочих місць тощо. Особливої актуальності орієнтація на європейські зелені практики матиме для післявоєнного відновлення України з огляду на рівень заподіяних збитків внаслідок російсько-української війни. Тому, пріоритетами розвитку сільського господарства, його модернізація та перехід до стійкої, екологічно чистої та конкурентоспроможної моделі відбуватиметься на засадах впровадження принципів сталої інтенсифікації; розвитку органічного сільського господарства; цифровізації агросектору, розвитку ланцюгів доданої вартості, підготовки висококваліфікованих кадрів тощо (табл. 2).

Можливості та виклики від приєднання України до Європейського зеленого курсу залежать від багатьох факторів, таких як:

- швидкість та масштаби впровадження реформ: чим швидше та масштабніше Україна буде впроваджувати реформи, спрямовані на перехід до зеленої економіки, тим більше можливостей та конкурентних переваг буде мати вітчизняний аграрний бізнес;
- ефективність використання державної підтримки: державна підтримка вбачається ефективною у випадку цільового і прозорого використання такої підтримки, її спрямованості на розвиток зелених технологій та інновацій;
- рівень співпраці між бізнесом, наукою та державою: ефективна співпраця між бізнесом, наукою та державою може допомогти Україні подолати виклики та максимально використати можливості, які відкриває Європейський зелений курс.

Приєднання України до Європейського зеленого курсу (ЄЗК) може мати значний вплив на українську економіку в цілому та агробізнес зокрема. Можливості та виклики цього процесу залежать від багатьох факторів, а саме: обсягу інвестицій, оскільки здійснення масштабних змін, необхідних для досягнення цілей ЄЗК, потребуватиме значних інвестицій з боку держави, приватного сектору та міжнародних фінансових інституцій; умов доступу до фінансування, таких як відсоткові ставки та терміни погашення, суттєво впливатимуть на економічну доцільність «зелених» проєктів; прозорість та підзвітність у використанні інвестиційних коштів сприятимуть забезпеченню їх ефективного використання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перехід на принципи стійкого сільського господарства – це складний, але необхідний процес, який потребуватиме спільних зусиль аграріїв, держави та міжнародних партнерів. Впровадження Європейського зеленого курсу в Україні відкриває нові можливості для розвитку аграрного сектора, сприяючи його екологізації, отриманню неабияких конкурентних переваг та орієнтованому на забезпечення потреб суспільства.

В подальших дослідженнях варто зосередити увагу на конкретизації та більш детальному обґрунтуванню векторів розвитку вітчизняного сільського господарства в контексті імплементації Європейського зеленого курсу.

Таблиця 2

**Можливості та загрози для вітчизняного агробізнесу в контексті
імплементатії положень Європейського зеленого курсу**

Можливості	Загрози
<i>Фінансово-економічні</i>	
<ul style="list-style-type: none"> – розширення доступу до нових ринків; – фінансова підтримка з боку ЄС; – зростання експорту аграрної продукції, збільшення доходів товаровиробників; – надходження інвестицій в аграрний сектор від європейських та інших країн; – зростання конкурентоспроможності вітчизняного агробізнесу. 	<ul style="list-style-type: none"> – значні інвестиції на модернізацію сільськогосподарського виробництва та впровадження нових технологій; – зростання витрат на виробництво; – необхідність у кваліфікованих кадрах, витрати на навчання та перекваліфікацію персоналу.
<i>Еколого-соціальні</i>	
<ul style="list-style-type: none"> – стимулювання розвитку органічного агробізнесу; – зменшення негативного впливу на довкілля, збереження біорізноманіття та екосистем; – орієнтація на європейські «зелені» стандарти якості та безпечності; – збільшення доходів агровиробників та створення нових (зелених) робочих місць; – поліпшення умов праці; – покращення здоров'я населення; – покращення якості освіти та доступу до інформації. 	<ul style="list-style-type: none"> – необхідність зміни менталітету як з боку бізнесу, так і з боку населення; – опір змінам щодо впровадження нових практик ведення господарської діяльності; – необхідність у підвищенні обізнаності агровиробників; – можливість втрати робочих місць в деяких секторах аграрного бізнесу.
<i>Організаційно-технологічні</i>	
<ul style="list-style-type: none"> – доступ до нових екологічних технологій та методів ведення агробізнесу; – впровадження сучасних систем управління, таких як точне землеробство, управління ланцюжками постачання та ін. – покращення іміджу України як інноваційної та екологічно відповідальної країни; – цифровізація агросектору: впровадження точного землеробства; віддаленого керування зрошенням; маркетингових онлайн-платформ. 	<ul style="list-style-type: none"> – приведення українського законодавства у відповідність до європейських стандартів; – бюрократичні бар'єри (недосконала нормативно-правова база, неефективна система державного контролю тощо); – недосконалість системи контролю: ризик невідповідності новим вимогам; – потреба в додатковій координації внаслідок недостатньої взаємодії між органами влади.

Джерело: власні дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. A Clean Planet for all – A European strategic long-term vision for a prosperous, modern, competitive and climate neutral economy. COM. (2018) 773.
2. European Commission. The story of the von der Leyen Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/story-von-der-leyen-commission_en (дата звернення: 31.05.2024).
3. European Commission. The European Green Deal. Striving to be the first climate-neutral continent. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (дата звернення: 15.06.2024).
4. European Commission. Zero Pollution Action Plan. Towards zero pollution for air, water and soil. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/zero-pollution-action-plan_en (дата звернення: 15.06.2024).

5. Європейський зелений курс: можливості та загрози для України, квітень 2020. 74 с. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/IER/2020/european-green-dealwebfinal_UKR_IER_com_ua.pdf.

6. Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди. Розпорядження Кабінет Міністрів України від 30 липня 2021 р. № 868-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2021-p#Text> (дата звернення: 21.06.2024).

7. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.06.2024).

8. Національна економічна стратегія України до 2030 року. URL: <https://nes2030.org.ua/> (дата звернення: 20.06.2024).

9. Зелена трансформація України. Інформаційний ресурс про Європейський зелений курс і Україну. Сільське господарство. URL: <https://greentransform.org.ua/ukrayina-ta-yevropejskuj-zelenyj-kurs-kvartalnyj-oglyad-6/> (дата звернення: 18.06.2024).